

Snowchange Discussion Paper #19

Tulevaisuuden kotoperäiset aikatilat: Tulevan kertomuksellisuus perinnetiedon tapauksissa

Tero Mustonen, OSK Lumimuutos

Lokakuu 2019

Abstract

Endemic time-spaces of future investigates Finnish-language narratives of coming times using five historical cases. The Finno-Ugric languages do not contain a future tense and this points to possibilities of cultural interpretations of this tense. Finland has undergone a major transformation both in ecological and social terms from the late 1800s, from a society built on endemic ordering of time and space building hunting, fishing and other traditional trades to the post-industrial, delineated time and space. Cases explore narratives of future-speak beginning from 'traditional' community story-telling of late 1800s to transformations of the late 1900s to 2010s. The last cases indicate a full eridication and loss of endemic time-spaces that were still in part present in the early to mid 1900s in the rural materials. Endemic time-spaces building on local traditions are positioned to be fully dependent of healthy or relatively undisturbed ecosystems. If such conditions are missing a formation of a distinct place-based cultural intepretations of events becomes nearly impossible.

Keywords: Endemic time, endemic space, Finland, oral history, futurology

Johdanto

’Radikaalisuus’ on valitettavan usein haltuunotettua ja vaaratonta maantieteen piirissä. Toisaalta tieteenalan marginaaleissa (Tanskanen et al. 2016) on mainittu sijaitsevan muuttuvan valtaviirran reunoilla ja sisältävän ulkopuolisia tulkintoja ja tarkasteluita. Tässä artikkelissa käsittelen kotoperäisiä aikatiloja (Mustonen 2014), jotka liittyvät tulevaisuuden, t.s. tulevien tapahtumien ja tulevan ajan kertomuksiin. Näiden kotoperäisten aineistojen sekä tämän kulttuurisen käsitteen avulla pyrin tunkeutumaan sellaisten ajan ja tilan käsitteistöjen kokonaisuuksiin, jotka usein jäävät tieteellisen pohdinnan ulkopuolelle.

Tarkastelemalla viittä eri tapausta 1950 – 2019 välillä eri puolilta Suomea sijoitan erilaisten tulevaisuuksien ja niihin liittyvien tilallisten ja ajallisten tulkintojen kuvauksia kotoperäiseen olemassaoloon. Kotoperäisyys on sellaista maailmassaolemista, mitä ei ole samalla tavalla missään muualla. Simpson (2017) käsittelee mahdollisuutta, että ehkä tieteellä ei ole vielä tapoja tai tulkintakäsitteistöä kuvata kotoperäistä todellisuutta, sen aika- ja tila -käsitteitä tai muita ulottuvuuksia.

Simpson (2017), anishinabe-kansaan kuuluva alkuperäiskansaprofessori pohtii suoran puheen ja olevaisten kotoperäisten olemuksien mahdollisuutta ja tieteen rajoittuneisuutta kuvata näitä ilmiöitä, olentoja ja tila-aikaa. Nykyaika, modernismi ja sen sisältämä tieteellinen tarkastelu on pyrkinyt kategorisoimaan ja käsitteellistämään kotoperäisten kulttuuristen aineistojen esimerkiksi paikallisen ja perinteisen tiedon avulla, mutta Simpsonin mukaan tämä ei ole kyennyt välittämään asian oleellista ydintä.

Esimerkiksi perinnetieto -käsite (Berkes 1999) on usein ymmärrettynä ylisukupolvista, paikasta kumpuavaa, tai uudelleenkytkettyä ja -tulkittua (Mustonen 2014). Pohjoisilla alueilla se liitetään usein myös suulliseen kerrontaan (Cruikshank et al. 1997). Antropologiassa on pyritty emic -epistemologisen käsitteen avulla tukemaan kulttuurien ja kielen sisäisiä tulkintoja ja toimintoja, siten, kun ne ymmärretään omassa kulttuurisessa kontekstissään.

Nämä käsitteet ovat kuitenkin kiinnittyneitä sellaiseen tiedonmuodostukseen, joka kumpuaa tieteellisen ja valistukseen perustuvan tarkastelun pohjalta. Simpsonin (2017) viitoittamana käytän kotoperäisyyden kokonaisuutta samalla tavalla kuin luonnontieteet – erityisten ihmiselämän ja kulttuurien ja niihin liittyvien rajoittamattomien kokonaisuuksien ilmenemistä omissa aika-tiloissaan, siten kun ne ilmenevät autenttisesti maailmassa, joka on. Tämän perusteella kotoperäinen maailma on siis olemassa itsessään, eikä esimerkiksi kulttuurisena tulkintana tai abstraktiona. Olwig (2017) menee jopa niin pitkälle, että puhuu yleisen maantieteen piirissä kartografisesta imperialismista, ja kehottaakin maantieteilijöitä syleilemään luonnon- ja perinnekulttuurien kotoperäisiä muotoja, tiloja ja aikoja, jotka ovat uurtaneet omanlaisensa topografiat maisemaan, aikaan ja todellisuuteen.

Tästä näkökulmasta nykyajan sisältämä todellisuudenmuodostus asettuu kriittiseen suhteeseen nykyajan, sen tiedonmuodostuksen ja todellisuuskäsitysten kanssa. Meidän tulisikin Simpsonin (2017) aineiston valossa varata mahdollisuus sille, että kotoperäisyyden sisällä on sellaista, jota nykyaika ei voi tavoittaa. Yhtenä leikkauspisteenä kotoperäisyyden ja tieteen välillä on analyysi. Täydessä voimassaan oleva kotoperäinen elämysmaailma lienee, ainakin Simpsonin ihanteellisen kuvauksen valossa, kokonainen, huomioiva, vuorovaikutteinen, kestävä ja mukautuva. Nykyajan todellisuuskäsityksen muodostama analyysi viipaloi, lokeroi, purkaa ja muodostaa kokonaiskuvan uudelleen kooten kohteen osiksi hajoittamisen jälkeen.

Nykyaika on tietenkin valtavan laaja aattellis-todellinen sosiaalihistoriallinen kokonaisuus, joka assosioituu länsimaiden kulttuuriin ja tiedonmuodostukseen. Nykyajan sisällä esimerkiksi taiteissa on esitetty monivivahteikasta ja runsasta sisäistä kritiikkiä, jonka

olemassaolosta olen tietoinen. Artikkelini kannalta oleellista on kuitenkin nykyajan tieteellisen ajattelu tarve määritellä, jotta ymmärrys voidaan saavuttaa. Kotoperäisyyden osalta asioiden vapaa olemassaolo ja silleenjättäminen muodostaa radikaalin jännitteen suhteessa nykyaikaiseen tieteenepistemologiaan. Metatasolla kyse onkin eräänlaisesta kontrollin ja vapauksien välisestä kamppailusta.

Kotoperäisyyden tai sellaisen ihmisen ja luonnon olemassaolon tunnistaminen, joka täyttää kriittiset 'ehdot', tai reunamääreet, on työläs ja aikaavievä prosessi, joka vaatii samaan aikaan ympäröivän luonnon ja sen, mitä kulttuuriksi kutsutaan, sulaumia, sosiaalis-ekologisten järjestelmien ymmärrystä. Simson (2017) varoittaa tieteentekijöitä lankeamasta ainutlaatuisuuden tai kotoperäisyyden piirissä ansaan, jossa asiat itsessään muuttuvat osaksi nykyajan mieltä ja ajatuksia.

Tämän valossa onkin siis vaarallista antaa yleisiä kriteereitä, jotka pätsivät keinoina aina tunnistaa kotoperäisen olemassaolon ja siihen liittyvien olemuksien kenttää. Voimme kuitenkin hahmotella muutamia reunaehtoja – esimerkiksi kotimaamme osalta kotoperäistä kulttuuria ovat edustaneet todennäköisesti sellaiset, usein metsäsuomalaisiksi (ei viittaa Värmlannin jne metsäsuomalaisiin vaan kulttuuriseen käsitteeseen tässä) kutsutut yhteisöt, jotka ovat kenneet harjoittamaan valtiosta tai muusta ulkopuolisesta hallinnosta riippumatonta pyyntiin perustuvaa luontaistaloutta ja kulttuuria, joiden kulttuurisen tiedonvälityksen ydin on ollut suullista, ja jonka omintakeisten käsitteiden, tulkintojen ja aika-tilojen kokonaisuus on muodostanut ekologisesti kestävän, tässä paikallisten luonnonvarojen korolla tai kantokyvyn piirissä eläneen kokonaisuuden. Näiden yhteisöiden kulttuuriset narratiivit ovat aina erityisiä ja paikkasidonnaisia, sekä muodostavat oman kulttuurisen kontekstinsa, joka poikkeaa useimmiten nykyajan tiedonmuodostuksen ja yleispätevyyden ihanteista.

Tämän kaltainen ihannekuvaus on tietenkin fiktiota, mutta artikkelini aineistoissa saadaan esimerkkejä Sarmelan (1991) ja Simpsonin (2017) mainitsemista tunnuspiirteistä, ja niiden muutoksesta (romahduksesta) omassa kulttuurikentässämme.

Artikkelini kannalta oleellisten suomalaisten kotoperäisten tulevaisuusnarratiivien käsittely on mahdollista ja tulee merkitykselliseksi suomenkielen tulevaan aikaan liittyvien aikamuotojen puuttumisen takia – kielessämme ei ole futuuria. Toki tuleviin tapahtumiin liittyvää käsitteistöä, kuten huomenna (tämän päivän jälkeinen päivä), pian, kohta, voidaan nimetä. Lisäksi globalisaation aikakaudella suomeen on kiinnittynyt indoeurooppalaisten kielten tulee -verbiin assosioituva futuuri. Tämä kerrostuma on kuitenkin nuorta, eikä edusta artikkelin aineistojen kannalta merkityksellistä lisää.

Tavoitteenani on selvittää viiden tarkasti rajatun tapauksen avulla, millaisia aika-tiloja kertomukselliset tietoaaineistot ja niihin liittyvät tapahtumat ovat. Niiden avulla voidaan päästä lähemmäksi kotoperäisen kulttuurisen mielen ja kielen (Mustonen 2014, Simpson 2017) ymmärrystä. Paikallisuudesta ja perinteestä kumpuavia ajattelutapoja ja aika-tilallisia tulkintoja on tärkeää ylläpitää ja käsitellä, koska ne ovat maapalloistuvan tila-ajan uhreja, häviäjiä ja vaarassa kadota tietoisuuden ja tiedon piireistä. Ne sijoittuvatkin endeemisen eli kotoperäisen maantieteen keskiöön, jonka puolestaan voidaan nähdä sijaitsevan maantieteen marginaalissa (Tanskanen et al. 2016). Kotoperäinen maantiede voi olla keino, jonka avulla vaikeasti määriteltävää, mutta kuitenkin omassa sijainnissaan tiheää kotoperäisyyttä voidaan tarkastella tai ainakin asettaa se vuoropuheluun nykyajan todellisuusmuodostuksen kanssa.

Teoreettinen viitekehys, materiaali ja menetelmät

Perinnetieto (Berkes 1999) eri kulttuureissa ja sen sisältämät aika- ja paikkadiskurssit (Basso 1996) ovat lisääntyneet viimeisten 40 vuoden aikana pohjoisessa ympäristötutkimuksessa (Mustonen 2014). Sen sijaan kulttuurien itsekehysteiset, omaehtoiset, kotoperäiset aika-tila -dimensiot eivät muodosta väkevää vastapuhelua maantieteen vakiintuneiden käsitteiden kanssa (Tanskanen et al. 2016), vaan tulkintakehys on usein yleiseen ja universaaliin perustuvaa. Omaehtoinen, tai kotoperäinen aineisto sijoitetaan yleistulkinnan tapauksiksi, sen sijaan, että pyrittäisiin pohtimaan radikaalisti poikkeavien aika-tilojen olemuksellista luonnetta (Basso 1996).

Hyödyntäen tapauksien sijoittamista omaehtoisen tarkastelun keskiöön tarkastelen tässä artikkelissa viittä suomalaisten (suomenkielisen aineiston) narratiivia, jotka liittyvät tulevaisuuden kertomuksellisuuteen. Suomenkielen rakenne ei sisällä futuuria, erityisesti vanhimmissa dokumentoiduissa aineistoissa. Tämän valossa voimme tunnistaa tulevaisuuksiin ja tulevaan liittyvän kulttuurisen materiaalin olevan kotoperäistä ja omaperäistä sekä -ehtoista, sekä omassa tietokonteksissaan.

Tulevaisuusnarratiiveihin on liitetty kautta aikain profetioita, toiveita, yrityksiä muokata tulevaa, arvailla, tulkita ja tutkia erilaisin tietovirroin, tieteestä ahvenen selkävään, miten asiat tulevat tapahtumaan. Tulevaisuuspuheessa on usein sivuutettu kulttuurisen merkityksen asettaminen (Cruikshank et al. 1997). Tarkkaan valikoiduilla yhteisöpohjaisilla aineistoilla voidaankin tarkastella merkityksellistä ja ennen kaikkea omaehtoista tietotulkintaa ja aika-tiloja omassa kontekstissaan. Vaikka emme tavoita enää useinkaan tiedonkantajia, voimme saada viitteitä tavoista eri aikakausilta ja maantieteellisistä sijainneista, miten tulevaisuusnarratiivit muodostuvat ja mitä ne painottavat tapahtumien, aikojen ja paikkojen osalta sisäisessä logiikassaan ja todellisuuskuvissaan. Oleellista on myös suhde paikalliseen topografiaan, kuviteltuun ja todelliseen, osana tulevaisuusnarratiiveja.

Kulttuuristen tila- ja ajanarratiivien nousu maantieteen kentässä on runsaudensarvi, jota pieni suomalainen katsaus ei sinällään kykene täysin esittelemään. Teoreettisen käsittelyn osalta mainitsenkin ainoastaan muutamia avainesimerkkejä kirjallisuudesta, jotka liittyvät empiriavetoiseen tarkasteluuni.

Basso (1996) on käsitellyt paikkoihin liittyvää kotoperäistä, myyttistäkin narratiivikokoelmaa Yhdysvalloissa apache-heimon kielellisten ja moraalisten kehysten kautta. ”Viisauden nähdään sijaitsevan paikoissaan”, jotka avautuvat ainoastaan paikallisen kieli- ja kulttuurikeyhysten kautta, omassa temporaalisissa mittakaavoissaan.

Wilson ja Harris (2005) kuvaavat uskottavasti haida-kansan, joka asuu Haida Gwaiilla, Kanadan luoteisrannikolla, yhteisöllistä narratiivista ohjausta ja sisäisiä tapaoikeuksia välittää paikkoihin liittyviä kertomuksia. He korostavat perinnetiedon ja paikkaan liittyvien syvempien olemusten olevan yhteisöllisesti sanktioituja, siten, että sukupolvisesti vain muutamille yksilöille annettiin oikeus välittää kerrottujen historioiden ja narratiivien ydinsisältöjä ja tulkintoja. Poiketen länsimaisen tiedeintressin ja dokumentaation tarpeista Wilson ja Harris (2005) painottavat narratiivien lisäksi yhteisöllisen tulkinnan ja merkityksen tärkeyttä.

Macdonald (2000) tiivistää kolme vuosikymmentä kerrottuja historioita ja perinnettä Igloodikin inuiittikylästä, Nunavutista, Kanadasta. Inuiittien omaehtoinen tarve merkitä muistiin paikkoihin, luontoon, perinteeseen ja luontaiselinkeinoihin liittyviä tarinoita kehittyi paikallisten vanhusten todettua 1980-luvulla, että nuoriso ei enää ymmärrä inuktituk-kieltä ainakaan siinä määrin, että täysin luontaistaloudessa kasvaneiden varttuneempien ihmisten tiedot, murteelliset nyanssit ja kulttuuriset merkitysmielet välittyisivät seuraaville sukupolville. Pääsyinä murrokseen pidettiin englanninkielen vahvaa nousua Igloodikissa, kuten myös

laajemmin inuiittien kotiseutualueilla, yhdistettynä elämäntapojen murrosaikaa koiravaljakko- ja igluelämästä valtion perustamiin kyliin, kristinuskon ja markkinatalouden hallitsemaan sosiaalis-taloudelliseen kehykseen. Tämä on johtanut sosiaalisiin ongelmiin, kuten identiteetin menetyksiin, itsemurhiin, alkoholismiin ja muihin vastaaviin kehityskulkuihin.

Macdonald (2000) tuo esiin kotoperäisten aikatilojen kannalta oleellisia, yhteisöllisesti dokumentoituja käytänteitä ja tietoja, jotka ovat tarkasteluni kannalta samankaltaisia huolimatta kulttuurisesta etäisyydestä. Hänen mukaansa Igloodikissa oli käytössä perinteinen 13 kuukauden kalenteri, jonka avulla seurattiin astronomisia ja taivaallisia vuoden tapahtumia, mukaan lukien kaamoksen päätyminen, tähdistä, auringosta ja kuusta suunnistaminen, vuotuisjuhlat, vierailut tietyillä alueilla ja paikoilla omaehtoisesti päätöksiä tehden (toki eri alueiden käyttöä sääteli nimenomaan inuiittien luontaistalous ja saatavilla olevat resurssit, kuten karibujen vuotuiskierron eri vaiheet ja kalojen nouseminen makeaan veteen kutemaan).

Macdonaldin aineisto vahvistaa kotoperäisten aika-tilojen olemassaolon, ja johtuen inuiittien varsin myöhäisestä kulttuurimuutoksesta, ”kaikuja” ajasta, jolloin tuo omaehtoinen ja kotoperäinen ajan ja paikan käsitteistö omassa kehyksessään muodosti ihmisten elämän ja todellisuuden käsitteistön.

Kotoperäisten aika-tilojen (Mustonen 2014, 2017) osalta olen aiemmin käsitellyt suomalaisten veteen ja maihin liittyviä ominaispiirteitä. Futuuri-aikamuodon perinteinen puuttuminen kielestämme tuo käsille näkökulmia omaehtoisin tulevaisuuksiimme ja niistä kerrottuihin historioihin. Tapauksien avulla voimme saada pienen esimerkinomaisen katsauksen, miten suomalaisten tulevaisuusnarratiivit muuttuvat.

Hyödynnän artikkelissani Ulturgashevan (2012) djulutsen-käsitettä eveni-kansan parista Siperiasta. Hän kuvaa Topolinojen eveni-kansan kertovan djulutsen-narratiivin avulla toivottuja tai muita tulevaisuuksia henkilön tulevista tapahtumista. Narratiivit voivat sisältää myös yhteisöllisiä tulevaisuuksia tai niihin liittyviä tapahtumia. Yleensä evenit kertovat ja kuuntelevat näitä kertomuksia lapsena – henkilön varhaisten djulutsenien avulla päästää pohjustamaan sosiaalista karttaa elämänpolulle ja pohtimaan myös yhteisön tulevia, ja niiden merkityksiä.

Ulturgashevan (2012) aineistoissa korostuu tässä artikkelissani käyttämä tilallisuus mittari osana suomalaisten aika-tila-narratiivien sijaintia. Hän korostaa, että luontaistaloudessa elävien, eli toisin sanoen metsässä, taigalla kasvaneiden lasten djulutsen-narratiivien selkeyttä, avoimuutta ja mukautuvaisuutta, verrattuna kylässä ja kauppalassa kasvaneiden nuorten näköalattomiin epätoivoisuuksiin. Voimme siis olettaa, että sijainti luontaistaloudessa antaa tulevaisuusnarratiiveihin kulttuurista etäisyyttä verrattuna sellaisiin aineistoihin, jotka syntyvät saman kulttuurin piirissä, mutta urbaaneissa tiloissa. Tällaista mittakaava- ja sijaintivalintaa tulee pitää viitteellisenä, mutta toisaalta Macdonaldin (2000) tarkastelu vahvistaa Ulturgashevan näkemystä ja allaolevien suomalaisaineistojen osalta voidaan varovasti nähdä samankaltaisia suuntaviivoja.

Suomenkieltä puhuvien ihmisten alueella kotoperäisten aika-tilojen laatu sekä niiden sisältämät sijainnit vaativat sekä sosiaalis-historiallista että maantieteellistä arviota (kts. lisää Mustonen 2017). Poimien muutamia näkemyksiä kulttuurimuutoksesta voimme tunnistaa syitä, miksi omaehtoinen kotoperäinen käsitteistö on muuttunut varsin uhanalaiseksi homogenisoituvassa ja modernissa yhteiskunnassa viimeisen vuosisadan aikana.

Monesti ihmisiä kiinnostaa, miksi vanha kansanrunous katosi. Salminen (1922: 184) pohtii kirjoituksessaan Miksi vanha runo kuolee; ”mitkä seikat olivat syynä niiden ?runojen? häviämiseen ja katoamiseen?”. Häärunit olivat suomalais-karjalaisen vyöhykkeen

paikallisyhteisöjen suuren juhlan aikaa. Ne ovat koko kylän ja suvun rituaalisia tiloja, missä myyttiset suhteet, olemukset ja laulut olivat läsnä.

Suomen ja Karjalan osalta Salminen (1922: 184) toteaa: "On ymmärrettävissä, miksi häärunot hävisivät käytännöstä Länsi-Suomesta, Savosta ja luterilaisesta Karjalasta. Pappien saavuttua yhteisöön, siellä ei uskallettu viettää häitä vanhoin menoin eikä siellä ole laulettu häärunoja. Sellaisissa heimoissa, suvuissa ja kylissä häviää häärunojen laulamistaito. Niin on käynyt monissa kylissä. Kaikenlaisia taikoja ja pikkutemppuja voidaan kylläkin häissä edelleen harjoittaa, mutta häärunot on kokonaan unohdettu sen vuoksi, ettei niillä ole mitään käytäntöä. Niitä ei voitu, kuten taikuutta tai loitsuja, harjoittaa hiljaisuudessa. Kukapa julkeisi papin ja lukkarin kuullen panna toimeen pari päiväkautta kestävä laulunäytelmän, jossa morsiamen ja sulhasen puolet laulavat pakanallisina pidettyjä runoja. Niinpä on Suomessa yhden ainoankin kyllin kansanomaisen kirkkoherran aikana hävinnyt häärunojen laulutaito käytännöstä ja muistista."

Meidän tuleekin olla tietoisia siitä kulttuurimuutoksesta, jonka läpi olemme käyneet kun suomen kielen sisältämiä omaehtoisia käsitteistöjä tarkastellaan nykyhetkestä 'taaksepäin'. Muutos on kokonaisvaltainen. Toisaalta sijaitsemme vanhojen ihmistemme kertomissa tulevaisuuksissa, ainakin lineaarisen ajan puitteissa.

Suomalaisten kulttuurista murrosta on käsitellyt Sarmela (1991, erityisesti 2007: 9), joka tiivistä suomalaisten perinteen ja luonnon kohtalon seuraavasti Suomen perinneatlas -teoksessaan: "Tätä teosta olen tehnyt kolmekymmentä vuotta. Sinä aikana suomalainen yhteiskunta on kokenut historiansa suurimman rakennemuutoksen ja keskittynyt tieteellistekniseksi valtiokulttuuriksi. Kyläihmisen perinne on väistynyt, on keskitettyjen järjestelmien ja maailmankertomusten aika. Suomi on mukana rakentamassa yhteistä eurooppalaista mannervaltiota ja kansallisvaltioiden ideologia – kansallinen kulttuuri – menettää ehkä vuorostaan merkityksensä. Keskitetyt järjestelmät ovat tulleet ja menneet. Kartaston mukana olen palannut kauas suomalais-ugrilaisen kansojen menneisyyteen, luonnossa eläneen ihmisen kulttuuriin. Sieltä rakennemuutokset ovat alkaneet ja sieltä ovat peräisin ne ominaispiirteet, jotka oikeuttavat suomalaiset erottamaan itsensä muista kansoista, maailmanihmisestä. Vanhamittaisissa suomalaisissa runoissa puhuvat pyyntiyhteisöjen samaanit, jotka käsittelivät ihmissieluja, ja kaskikulttuurin tietäjät, loitsujen mestarit, jotka käsittelivät ihmisiä sanoilla. Ensimmäinen kartta koskee karhu-riittejä, niiden taustalla on pohjoisten kansojen ja todennäköisesti jo Euroopan varhaisimpien metsästäjä-keräilijöiden uskonto. Nykykäsityksen mukaan suomalais-ugrilaiset ovat Euroopan alkuperäiskansoja, jotka asuivat tällä mantereella jo viimeisen jääkauden aikana ja sitä ennenkin, ennen arjalaisten ja slaavilaisten kansojen tuloa. Suomalais-ugrilaiset kuuluvat Euroopan kanta-asukkaisiin, he ovat jääkauden jälkeisten merenrannikoiden ja järvireittien kansoja, pohjoisten metsien ja soiden ekohistoriaa. He kuuluvat niihin, jotka ovat jättäneet maanosan vanhimmat kulttuurijäljet. Tämä atlas kertoo siis siitä, mitä on ollut alkuperäinen eurooppalaisuus. ...Suomalainen menneisyys on ketju peruuttamattomia rakennemuutoksia ja muutokset jatkuvat. Tänä päivänä paikalliset kulttuurit joutuvat kaikkialla sopeutumaan postlokaaliseen maailmaan ja ympäristöön, jota hallitsevat globaalin meritokratian teknosysteemit. Traditioilla, kulttuureilla on oma elinkaarensa niin kuin ihmisellä itselläänkin. Tulevaisuutta rakentaessaan jokainen sukupolvi joutuu tuhoamaan lapsuutensa kulttuurin, sopeutumaan alati muuttuvaan ympäristöönsä, kokoamaan elämänsä uudelleen ja uudelleen, uskomaan uusiin selityksiin, uuteen folkloreeseen."

Oman tarkasteluni kannalta siirtymä Sarmelan mainitsemaan tieteellistekniseen valtiokulttuuriin ja siitä digitalisaation läpäisemään maapalloistuvaan nykyhetkeemme antaa

Macdonaldin ja Ulturgashevan kaltaisen asteikon omaehtoisten tila-aikojen tarkasteluun. Vaikka tämänkaltaisia analyttisiä työkaluja tulee käyttää varoen ja ne ovat kritiikille alttiita, artikkelini aineistojen osalta hyödynnän robustia asteikkoa. Sen lähtöpisteessä ovat löyhästi määritellen luontaistaloudessa tai sen kaltaisessa luonnonvoimien, kuten säiden, vaikutuksista riippuvaisten yhteisöiden tapausaineistot.

Murrosaikojen tarkastelun osalta mukana tässä on puheenvuoroja kahden kyläyhteisön näkökulmista 1900-luvulta. Lopuksi 2010-luvun tulevaisuusnarratiiveja sivutaan pienten esimerkkien ja Ulturgashevan, Macdonaldin, Salmisen ja Sarmelan kehysten valossa. Teoreettista tarkastelua yhdistää narratiivisen analyysin menetelmä, jossa kertomuksien tulkinta on yhteistyötä kertojan ja tulkinnan välillä.

Suomalaisten tulevaisuusnarratiivien aineistot tässä artikkelissa ovat:

- * Eräjärveltä ja Orivedeltä tallennettujen, pääosin 1800-luvulla syntyneiden kyläläisten kertomuksia Unki-Antista, joka seutukunnalla tunnettiin vaikutusvaltaisena tulevien tapahtumien kuvaajana. Aineisto pohjaa Virtaranta (1950). Tämä materiaali muodostaa tarkasteluni luontaistalous- ja omaehtoisuussijainnin varhaisimman osan.

- * Kalastaja Into Sandbergin (Mäntyluoto, Pori) näkökulmia Porin tulevaisuuteen, siten kun hän asian kirjallisesti ja haastatteluaineistoissa esitti (Saiha ja Virkkunen 1986). Tämä aineisto muodostaa ensimmäisen murrosaikojen tulevaisuusnarratiivinäytteen.

- * Parkanon Kuivasjärven kyläyhteisöstä hyödynnän kolmea muutosnarratiivia. Kuivaston (1978) yhteisöpohjainen kirjallinen tarkastelu yhdistyy Kallioniemen runoaineistoon muutoksen syvyydestä sekä 1930-luvulla syntyneen viljelijän tulevaisuusaineistoon haastattelussa.

- * Pohjois-Karjalassa sijaitsevan Selkien Jukajoen osalta luon katsauksen säilyneeseen profetia- ja tulevaisuusnarratiiviin 1930-luvulla syntyneen naisen aineistoista joen elpymisen ja siihen assosioituneen valuma-aluekunnostuksen osalta (Miller 2015).

- * 2010-luvun aineistossa tarkastellaan sään ennustamista, eli tulevan tarkastelua, osana tietoverkkopohjaista suomalaista tiedonmuodostusta visuaalisen aineiston avulla.

Aineistot painottuvat pääosin Länsi-Suomeen Jukajokea lukuunottamatta. Tapaukset on valittu laadullisin kriteerein, jotta ne heijastaisivat sellaisia tulevaisuuspuheita, jotka pohjaavat omaehtoiseen kulttuuriseen kehykseen, sen murrokseen tai puuttumiseen (kuvallinen aineisto). Samalla ne heijastavat Sarmelan (2007) kuvaamaa kulttuurimuutosta kieleemme ja kulttuurimme osalta.

Tapaukset

Eräjärvi ja Orivesi: Unki-Antti

Virtaranta (1950) työskenteli Eräjärvellä ja Orivedellä 1940-luvulla tallentaen murreaineistoja 'kansan' piirissä. Tarkasteluni keskiössä tämän aineiston osalta on Unki-Antti. Hänet tunnettiin seutukunnalla henkilönä, joka oli vaikuttanut n. 1880- ja 1890-luvuilla. Unki-Antin kykyihin lukeutui taito ennustaa tulevia tapahtumia.

Eräjärvellä Virtaranta (1950: 321) tapasi Tuomas Heikinpoika Salmisen (s. 18.5.1865). Salminen kertoi kesällä 1949 Unki-Antin taidoista:

Ni, se jo ennusti näitä aikoja vaikka sitte taitaa ollaj jo vii-kuuskymmentä vuotta...Käräjilläkin kun se oli nin se makkaili vaan – se oli haastettu viinam myynnistä – nin se makkaili vaan etteihän maannutta saak koskaam mennä repimään! – No sitte se pyysi että 'korkee laki ja oikeus, saisinko minä puhua uneni?' No tuamari anto sitte luvan että puhua unensa....

Salminen kuvailee Unki-Antin olleen välillä huonoissa suhteissa viranomaisiin. Tämän lisäksi Unki-Antti luotti uniinsa, joiden avulla hän näki tulevia tapahtumia. Nämä saattoivat olla lähiaikoihin liittyviä ja käytännöllisiä, kuten Salminen kertoo (Virtaranta 1950: 321):

Se kum meni pyhänä – se oli syksypualta – kirkkoj ja, sillen ruukattiim paljaij jalloin kulkee, ja sill oli tallut jallaassa. Sanovat että 'mitenkäs Antti tallut jalkaansap pannu on?' – 'Taitaapa ne vielä tarpeen ollas', sano Antti. ' Satoikil lunta kun kirkosta palattiin!

Salmisen mukaan Unki-Antin merkityksellisimpiä ennuksia olivat isojen yhteiskunnallisten ja teknisten tapahtumien ennaltatieto. Näihin kuuluivat paikkakunnalle perustetut kasarmit ja rautatiestö:

Ja kun se Pappilan kankasta kulki nin sano että 'kylä tälläkin kankaalla vielä sotaväki vähää'. Ja siinn on nyk kasarmi, oli.

Rautatiästä se sano että 'kulkee semmonen hevonej joka vaam puilla kulkee; ei se tarttem muuta'. Näytti Naarajoessa että 'tualta kulkee semmonen hevonen että ei tarttek kum puita'.

Salmisen kuvaa, miten Unki-Antin tiedot sijoittuivat paikallisesti merkityksellisiin paikkoihin, ja niiden muutokseen, kuten Pappilankankaalle ja Naarajoelle. Toisaalta kaikki ennusteet eivät vielä olleet käyneet toteen 1940-luvulla:

Mutta se ei ov viä totevuntunu että kirkom pitäs täytensä ihmisiä mestata. Mutta ei se ov vielä totevuntunu. No voi sekin totevuntua, ajjoissa (=aikaa myöten). (Virtaranta 1950: 321).

Tuomas Heikinpoika Salminen toimii Oriveden aineiston osalta sekä tulevaisuusnarratiivien välittäjänä (Unki-Antin edesottamukset) sekä Wilsonin ja Harriksen (2005) kaltaisena yhteisöllisenä tulkitsijana. Hän tuntuu luottavan Unki-Antin tietoihin. Vaikka viimeinen tässä esillä oleva ennuste ei ole toteutunut, hän ei sulje pois mahdollisuutta, että näin vielä tapahtuisi. Oleellista Salmisen välittämässä kuvauksissa on se, että paikallinen yhteisö huomioi, ja ainakin jossakin määrin, merkityksellisti Unki-Antin aineistojen todenperäisyyden. Näin voimme arvioida, että kyky tuottaa tulevaisuusnarratiiveja oli tälle yhteisölle todenperäinen ja yhteisöllinen osa heidän sosiaalista todellisuuttaan.

Orivedellä, joka sijaitsee Eräjärveä lähellä, Virtaranta (1950: 385) työskenteli kolmen tarinankertojan kanssa:

- * Bertta Nikkilä (s. 17.5.1873)
- * Manta Tanner (s. 26.3.1870)
- * Kalle Virtanen (s. 9.5.1873)

Virtaranta tallensi aineistot 1949 kesällä. Orivedellä tietoja jakoi kaksi naista ja yksi mies. Ilman alkuperäisnauhoja on vaikea erotella, kuinka he kertovat erikseen Unki-Antista, ja onko sukupuolettuneella tiedolla roolia. Oman artikkelini kannalta tällä ei ole merkitystä. Virtaranta (1950: 385) välittää seuraavat Unki-Antin tuleviin liittyvät kertomat:

Kun se sano että kyllä Orihvelellä kiv viälä pappilan kankaalla nim pyssyp paukkaa ja päättömät hevosek kulkee ja ruunum musta kulkee Unkilam maal läpittej ja Orihvelen kirkko hukkaa täytensäv väkkee ja, sitte tullee semmonen sota että viissylisen hirren päällem mahtuu kaikki Orihvelem miähet istuun.

No nää nyt on kaikki totteentunu että juna kulkee Unkilam maal läpitte, ja autok kulkee pappilan kankaalla ja sielä on kyllä pyssyp paukkunuk kun sitä...Ne on kaikki totteentunum mitä Antti on sanonu, paitti se että ei Orihvelen kirkko ov vielä täyteensäv väkkee hukannu. Niin – ei semmonen sotakav viälä o ollu, että Orihvelem miähet niiv vähissä olis.

Myös Nikkilän, Tannerin ja Virtasen välittämissä ja tulkitsemisissä näkökulmissa toisaalta Unki-Anttia pidetään uskottavana tietojensa ja taitojensa osalta. Rautatie, autot ja sodat, jotka ovat osittain näyttäneet ennusteet toteen, jättävät vielä ikkunan auki laajemmalle murheelle, joka ”täyttäisi koko kirkon.”

Tässä mukana olevista aineistoista Unki-Antin tapaus edustaa vanhinta kulttuurikerrosta. Tarinankertojat ovat syntyneet luontaistalousyhteisöihin, joiden normaaliin sosiaaliseen todellisuuteen kuuluivat Unki-Antin kaltaiset yksilöt, joilla oli kyky nähdä sellaisia tulevaisuuksia, jotka puolestaan kertojien mukaan ovat toteutuneet. Näin ennusteet koetaan todeksi ja merkityksellisiksi. Samalla aineistoissa on kiinnostavaa tapa, jolla esimerkiksi rautatiestä puhutaan. Kun teollisuuteen pohjaavia käsitteitä ei paikallisesti ollut käytössä, ”pääton hevonen” oli keino kuvata jotain sellaista, joka oli jo nähty, mutta tulisi todeksi vasta vuosikymmenien päästä.

Murrosajat 1: Into Sandberg

Virkkunen ja Saiha (1986) julkaisivat teoksen ”Kalastaja ilman merta”, joka dokumentoi valokuvien, lehtiartikkelien, haastattelujen ja päiväkirjamateriaalin ammattikalastaja Into Sandbergin elämää 1911–1985. Kirja nauttii myös Sandbergin perheen luottamusta. Sandberg syntyi Porin Tahkoluotoon 20. vuosisadan alkupuolella, yhteisöön, jota voidaan luonnehtia luontaistaloudeksi.

Kirjan syntyprosessi on myös yhteisöpohjainen menetelmältään; Saiha ja Virkkunen viettivät Sandbergin eläessä paljon aikaa Tahkoluodossa, ja huomioivat materiaalinkäsittelyssä sukulaisten ja kalastajan toiveita. Kirja on varteenotettava puheenvuoro pyyntitalouteen nojaavasta paikallisesta tiedosta pohjoisella Itämerellä. Sandberg kuvailee suhteita säähän, jäihin, lähiekosysteemin eläimistöön ja linnustoon, sekä kalakantoihin ja niiden muutoksiin.

Paikallisyhteisön näkökulmasta on myös tarkasti dokumentoitu nykyaikaistuvan Tahkoluodon vaikutukset elinympäristöön ja elämäntapaan. Se on selkeä esimerkki Suomessa teollisen valtatalon ja –ajan saapumisesta paikallisuuteen.

Sandberg oli ensimmäisten joukossa raportoimassa viranomais- ja tutkijatahoille Vuorikemian tehtaan päästöjen vaikutukset Tahkoluodon ekosysteemiin – näitä olivat muun muassa siikakannan muutokset, silmättömät silakat, silakanmädin tuhoutuminen, ilmastonmuutoksen paikallisvaikutukset, kalastusmetodien vaikutukset yhteisölliseen pienpyyntiin, patoamistoimet ja muut teollisuuden vaikutuksen kalastukseen (Saiha ja Virkkunen 1986: 77- 80, 81 - 99).

Tämän artikkelin kannalta oleellisimmin Sandberg (Saiha ja Virkkunen 1986: 96) kuvailee vuonna 1978:

Olen pitänyt jatkuvasti siikapesää meressä, en saaliin vuoksi, vaan niin kuin indikaattorina seuratakseni näiden rakkaiden rantojeni tuhoa. Mutta olen varma, että se näennäinen hyvinvointi, joka tällä luonnon riistolla maksetaan, menetetään katkerasti. Vielä tulee aika, kun

autojonot viinapuodin katuvierillä lyhenevät, ja katuvalot sammuvat suvisen päivän ajaksi Meri-Porissa. Olen tavannut pesästäni useitakin silmättömiä tai kaihisilmäisiä kalalajeja, on ollut ikävän näköisiä kasvannaisia mm. silakan päässä, mäti- ja maitikovettumia. Samoin epänormaaleja kutu- ja esiintymisaikoja – ja tapoja. Vaikka kaikenkarvaisia 'tutkijoita' vilisee joka paikassa, eivät he mielellään tee selkoa kansalle, eivätkä ole kiinnostuneita tällaisista kalanäytteistä, ei sadevesi-, merivesi-, tai desibeleistä, mistä vähänkin olisi tehtaita arvosteltava, eivät uskalla.

Suomalaisen luonnon köyhtymisen ja valtavan negatiivisen muutoksen ajatellaan usein sijoittuneen vuosien 1945-1991, jonka aikana laajamittainen teollinen maan- ja vesienkäyttö avasi tien teollisuudelle (Mustonen 2017). Sandberg syntyi 1900-luvun alussa varsin marginaalissa sijainneeseen kalastajayhteisöön, länsirannikollemme. Omaamiensa tietojen avulla Sandberg kykeni välittämään tietoja ja toimimaan ikään kuin yhteisöllisenä peilinä teollisen muutoksen vaikutuksille merialueillaan ja Tahkoluodossa.

Pohjautuen jo pitkälle edenneeseen teollistumiseen Sandberg antoi 1978 ennusteen, jossa hän näki materiaalistien hyötyjen katoavan. Törsäävä elämäntapa, valojen pitäminen päällä kesäpäivinäkin, ja muut hyödyt päättyvät romahdukseen, jossa myös luonnonjärjestelmät ovat köyhtyneet, kalat voivat huonosti ja uusi havahtuminen alkaa.

Murrosajat 2: Parkanon Kuivasjärvi

Lönnrot mainitsi Parkanon Kuivasjärven (Mustonen 2014) olevan kyläkunta, jossa säilyi vanha runo ja tieto parhaiten Länsi-Suomessa. Erittelemättä syitä miksi näin on, Kuivasjärvelle tehtiinkin laajoja kansanperinteen keräyksiä aina 1800-luvun alusta 1940-luvulle asti. Sieltä saatiin myös dokumentoitua suomalaisten erämaiden perinteistä maankäyttöä sekä kolmen eri saamelaisväestön läsnäolo eri historiallisina aikakausina (Mustonen 2014).

1940-luvulta eteenpäin Kuivasjärvelle kohdistettiin valtiovetoinen, laajamittainen metsä- ja turveteollisuus. Se mursi ja tuhosi luontoperäisen kulttuurin harjoittamisen täysimittaisena. Ennen mullistusta syntyneiden ihmisten aineistoissa säilyi kuitenkin tietoja siitä, miten omaehtoisia, luontoon pohjaavia tietoja saatiin, kuten Kuivaston (1978: 11) kuvauksessa:

Vähintään kolme kertaa muutetun rakennuksen katolle en uskaltanut nousta yksin. Silloin hiljaisuutta edellyttävät enteet jäivät näkemättä ja kuulematta, kun joku naureskeli tai puhua pälpätti.

Arvo Kuivaston maailmassa oli säilynyt vielä tietoja siitä, miten kotoperäisiä, syvempiä viestejä oli mahdollista kuulla, mutta ympärillä muuttunut yhteisö oli asettanut sosiaaliset ilkkurisuudet ja estot näiden taitojen harjoittamiselle.

Kuivasto tarjoaa monografiassaan (1978) kuvauksen Kuivasjärvellä tapahtuneesta muutoksesta vanhojen ihmistemme kotoperäisestä maailmasta luonnonvaraperiferiaksi:

Mielipahoin huomaamme, että nämä metsien kasvattamat, kokemusten kovan koulun opettamat, saasteetonta ilmaa hengittäneet, itsevalaisevat ihmiset ovat nyt poissa. Inhimillisyyden kasvu on katkennut. Yliopiston opettajat opettavat alakoululaisia totuudesta poikkeamaan. Elämän elopelloille tunkeutunut politiikan usein vilpillinen viikate pitää kaiken kasvavan tasa- ja alamittaisena, jopa kuloutuneena.

Keräsin 2000-luvulla Kuivasjärven elossa olevien tiedonkantajien kanssa puheenvuoroja tulevaisuudesta ja kulttuurimuutoksesta, siten kun he sen kokevat. Tässä 1930-luvulla syntynyt mies kertoo omasta näkökulmastaan muutoksen laadusta ja kotoperäisen maailmankatsomuksen asemasta (Kuivasjärven perinnenauha 2007).

Kyllä se tietysti [oli erilainen maailma] ja se ajatus kokonaansa, ihmisten ajatusmaailma. Se touhu vähän erilaista, kun mitä nykymaailma käsittää. Niillä oli se oma tietämyksensä ja uskomuksensa, että ne oli hyvinki herkkiä siihen noituuteen ja kaikkeen. Kyllähän niitä semmosia [on puhuttu olleen] täälläki. Niitä muka on, että täski tuvas ois haltioita nähty, mutta en mä sit tierä. Riihes oli semmosia, että niitä yöllä ku meni sinne, niin ne oli pesäs mennä lämmittelemään. No vissiin jotenkin oli [niin, että eri paikoilla oli omat haltiansa]. Se, oliko se riihenhaltiaki, se joka siellä ensinnä ruumiina lauralla makas, että niin semmosesta ne puhu.

Perinteen murtuessa on jo kiire:

Kyllähän ne nopiaa menee vanhat aatteet ja uskomukset tänä päivänäkin romukoppaan, vaikka niitä on hyvinäkin pidetty. Ei niillä sitten sen lujempaa tulevaisuutta oo ollu eikä oo. Se on kyllä ihmeteltävää. [Muutos on ollut niin nopeaa] juuri, tää maatalouden kehitys ja kaikki kaikki tää, ettei sitä oikein niinku ymmärräkkään nuoriso että mistä sitä on lähdetty. Sitä vielä silloin viiskytäluvulla puitiin käsin, rukiitakin mustalla riihellä. Nyt sitten tuli puimakoneet ja käsin väännettävät tappurit. Ja nyt ne on kaikki, niin, että se on kyllä, ettei sitä voi kuvitella oikein....

Sekä Kuivaston että tämän miehen aineistoissa on läsnä vahva tietoisuus ja murros menneen ja sen korvanneen teollis-teknisen maailman eroista ja ajattelusta. Se on Sarmelan (2007) mukainen. Noituuden harjoittaminen, luonnon näkymättömien voimien kanssa vuoropuhelu ja siihen perustuva paikalliskulttuuri on pitkälti mennyttä.

1930-luvulla syntyneen miehen aineistoissa murrosaikojen tulevaisuuspuhe maatalousyhteisön jatkuvuudesta on sittemmin katkennut. Kuivasjärvellä ja seutukunnalla on siis hänen mukaansa sekä vanhan kulttuurin, että elinkeinojen ja luonnon muutos läpäissyt kaiken.

Kuivasjärven rannalla Annikki Kallioniemi (2000) emännöi Kallioniemen tilaa pääosan 1900-luvusta. Hän oli omaa sukua Tarsia, eli kuului varhaisimpien erämaasukujen pitkään ketjuun. Vuonna 1982 hän kirjoitti runon 'Mummun ja vaarin kesä', jossa käsittelee sekä omaa kokemuksellista ympäristöään ja pohtii tulevien aikojen laatua:

*Vaaripa viideltä virkkuna nousi,
Kohta jo siitä verkoille souti
Aurinko taivaalla tekee terää,
siihen jo vihdoin muorikin herää.
Huomaa – tyhjä on vaarin peti,
Aamun raikkaus järvelle veti,
Silmät sirrillä tähyää,
Sieltä jo tuleekin harmaa pää.
Kopassa kaloja suuruspalaksi,
Oikein on retki tullut ratoksi.
Aamuvaihain kun järvelle soutaa,
Hyvää mieltä muillekin noutaa.*

*Koivu ja vihreät helmansa suori,
Katveessa siinä jo istui muori.
Miettii tätä elämän menoa,
Kun kaikessa täytyy olla tehoa.
Vaarilla huoli – entisen mukaan
Enää ei pellolle ennätä enää kukaan.
Nuoret kun rattaita pyörittää,
Ei heilu tuulessa tähkäpää.
Mikähän on tämän kaiken loppu,
Kun lisääntyy vaan kiire ja hoppu.
Ennen oli sunnuntaipäivä pyhä,
Nyt tehoa täytyy lisätä yhä.
Kultatukka sirkuttaa,
- mummi, joko saappaat jättää saa
oisko onnea suurempaa,
saada paljain jaloin pimpottaa.
Paljosta sentään kiittää voi,
Kun kesän tään vielä nähdä voi.
Elo kun iltahan ennättää,
Kaunihin herkemmin ymmärtää.
Maassa on kukkainen ruohomatto,
Ja ylhäällä huikean siintävä katto.
Linnun siivin sinne, jos lentää vois,
Kun aika tään jättää ois.*

Kallioniemi kuvaa, kuinka kylänsä 'vaari', (tässä miehensä Onni Kallioniemi) lähtee varhain kalaa, ja noudattaa vuotuiskierron mukaista rytmiä pyyntitaloudessaan. Vaikka Annikki on vielä onnellinen "kukkaisesta ruohomatosta" ja "siintävästä" taivaankatosta, hän merkityksellistää kaikkialla lisääntyvän tehon ja kiireen. Kallioniemi esittää, omalla tavallaan ehkä samoin kuin Sandberg, huolensa siitä, mikä koittaa, kun modernisaatio, ajan kiihtyminen ja murros saavuttaa lakipisteensä, päämääränsä. Vaikka sen laadusta ei ole vielä selvyyttä, on selvää, että näkymä ei ole hyvä.

2000-luku: Jukajoen enneuni

Miller (2015) dokumentoi elokuvassaan "Jukajoki" Kontiolahden Selkien kylän elämää ja ponnisteluja vesistön kunnostuksessa. Jukajoki kärsii toistuvista kalakuolemista, turvetuotannosta ja erityisestä happamasta maaperästä, jonka jääkauden jälkeinen mustaliuskemaa aiheuttaa.

Laajamittaisten kalakuolemien jälkeen 1930-luvulla syntynyt kylän nainen näkee enneunen syksyllä 2010 (Miller 2015). Uni alkaa kuvauksena järvilohen kalastuksesta 1930-luvulla, jolloin joki voi hyvin. Unessa nainen matkaa joen penkkaa, siten, että joki on kapea ja mutainen, mullikolla (nykyhetki). Uni päättyy näkyyn, jossa joessa ei virtaa vettä, mutta se on taas hiekkapohjainen, ja samankaltainen kuin 1930-luvulla ennen teollisia muutoksia.

Elokuvassa nainen kuvaa matkanneensa joen menneen, nykyisen ja mahdollisen tulevan halki. Hän toimii tapahtumien kokijana, tulkitsijana ja välittäjänä, vähän samaan tapaan kuin

Harrisin ja Wilsonin (2005) esittämässä kehiksessä. Enneunen laukaisijana toimi kalakuolema, vesistön elämän päätevaihe.

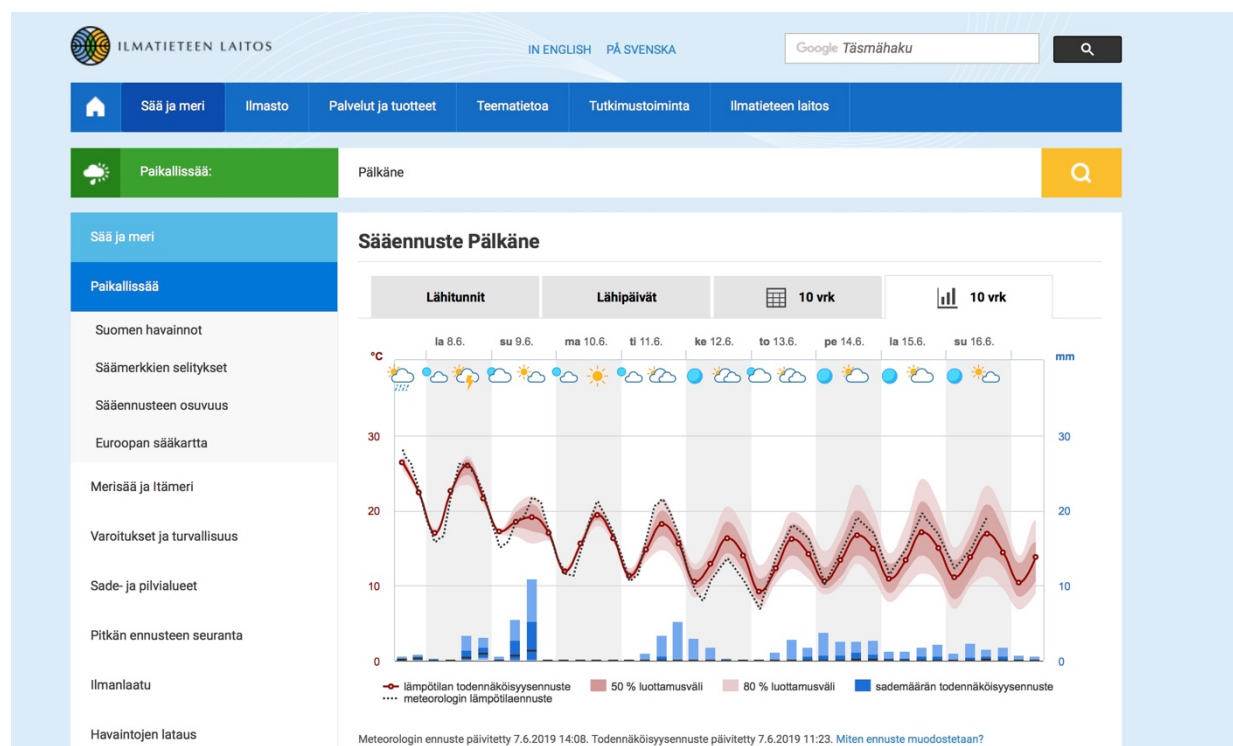
Kiinnostavaa on se, että Jukajoella on toteutettu Suomen laajimpiin kuuluva valuma-aluekunnostus, jonka tuloksena ovat muun muassa yli 100 hehtaarin kansallisesti merkittävä Linnunsuon kosteikko sekä taimenten kutualueiden ennallistaminen. Vedenlaatu on huomattavasti korjaantunut valuma-alueelta tulevan kuormituksen oleellisesti vähentyttyä. Joessa on laajoja hiekkapohjaosuuksia.

Millerin aineisto on harvinainen nykyajassa esillä ollut aineisto, josta voidaan tunnistaa omaehtoisen ja kotoperäisen tiedon, aikojen ja paikkojen sijainti ennaltanähdystä ja maiseman, unen ja joen välisessä vuorovaikutuksessa.

2010-luku: Sääennuste

Saavuttaessa vuoteen 2019 voimme pienen visuaalisen aineiston avulla tarkastella, miten tulevasta yritetään kertoa. Teollistumisen haittojen aiheuttama, kiihtyvä ilmastomuutos ja sen narratiivit ovat nousseet ihmisten, usein dystooppisten, tulevaisuuskertomusten keskiöön. Niiden lähteinä toimivat Sarmelan (2007) tunnistamat maapalloistuneet kertomukset, kuten YK:n ilmastopaneelin IPCC:n raportit, tutkijoiden arviot ilmastomuutoksen pahenevista vaikutuksista ja huoli koko elonkehän ja ilmastomuutoksen selviytymisestä ihmisvaikutteisella eli antroposeenin aikakaudella.

Tämän tulevaisuusnarratiivin ytimessä on nykyään sääennuste. Alla on kuvakaappaus valtiollisen ilmatieteenlaitoksen tarjoamasta ennusteesta 10 päivää eteenpäin Pälkäneeltä:

Kuva 1. Ilmatieteenlaitoksen sääennuste

Ennusteessa nähdään erittäin kuumun kesäkuun 2019 alun (yli 30 c astetta) epävakautuminen ja pohjoisen ilmavirtauksen tuomat sateet ja ukkoset. Ennusteen ytimessä

ovat luottamusvälit ja sademäärän todennäköisyysennuste. Tässä ennuste välittyy kuvallisena diagrammina 10 päivää eteenpäin.

Paikallinen yhteisö, Pälkäne, on kiinnitetty globaaleille tietotasoille paikannimenä. Supertietokoneet ovat mallintaneet havaintoihin ja toisaalta tekoälyohjelmistoihin pohjautuen sateen, tuulen, lämpötilan ja muiden indikaattoreiden avulla kansantajuksen kuvan todennäköisyyksistä säätapauksien osalta. Sääennuste heikkenee, mitä pidemmälle lineaariseen tulevaisuuteen matkataan.

Sarmelan (2007) analyysin mukaan tässä tieto-tekniikan, maapalloistuneen yhteiskunnan tapauksessa ei ole jäljellä enää paikallisyhteisön tulkintakehystä (vaikka se toki sijaitsee vielä itse kyläyhteisössä ja kansallisessa sääkeskustelussa). Tiedon muodostus ei pohjaa menneeseen perinteeseen, kokemukseen tai kulttuuriin. Suomenkieli on säilynyt ja sulauttanut modernin käsitteet vanhempien kielellisten kerrosten päälle, siten, että ennuste palvelee tässä ajassa tietokoneilla laadittuja tulevaisuusnarratiiveja, jotka ovat sekä visuaalisia että numeerisia.

Poissa ovat Unki-Antin unet ja niiden hidas yhteisöllinen tulkinta, Sandbergin ympäristökritiikki sekä Kuivasjärven murrostietojen huoli tulevasta. Tilalla on koneiden maailma, tarkka, kehittyvä ja dokumentoiva kuva, joka on saatavilla hyödyntäen sähköisen sivilisaation suurimpia aikaansaannoksia – tekoälyä ja pitkälle meneviä mallinnuksia tulevaisuudesta. Tietoverkon sääennustetta hyödyntävät yhteisöt eivät poikkea vastaavista ympäri maailmaa enää muilta kuin kielellisiltä ominaispiirteiltään. Omaehtoiset, kotoperäiset aika-tilat ovat käyneet pääasiassa ja valtavirtaistuen käyttökelvottomiksi.

Johtopäätökset ja keskustelua

Millaista on rankka, radikaali ja marginaalinen maantiede? Jäsentäen ihmisen ajan ja paikan tilan tulkintoja kulttuurinen tieto on noussut maantieteen laajemman tarkastelun ytimeen. Sen reunalla (Tanskanen et al. 2016), marginaalissa, sijaitsevat toisaalta pienempien kulttuuristen ryhmien ja elinkeinon harjoittajien tuottamat spatiaaliset ja temporaaliset narratiivit ja toisaalta voimme ajatella, että maantieteen reunalla, tieteenalana käsiteltynä, sijaitsevat sellaiset materiaalit, jotka tuottavat ristiriitaisia ja omaehtoisia tulkintoja ajasta ja paikasta.

Radikaalius maantieteessä syntyy jännitteestä, jossa marginaaliset aineistot, kuten luontaistalouksien tai muiden harvemmin esilläolevien materiaalien sisältämät aineistot palautetaan osaksi valtavirtaan pyrkivää tieteellistä keskustelua. Tämä jännite aiheuttaa myös tieteenalan itsetutkiskelua (Tanskanen et al. 2016), joka vielä 2000-luvulla pohti eri maanosien ja kielten roolia marginalisoitumisessa. Teknologinen murros ja tietoverkkokehitys on kuitenkin pitkälti vaimentanut sijaintiin pohjaavan siirtymisen reunalle. On ikään kuin hyväksytty teknologian aiheuttamien aika-tilojen tuoma muutos, samoin kuin ihmisten käytänteiden siirtyminen (some, verkkojulkaisut, kirjojen asteittainen katoaminen).

Haluan tässä artikkelissa pyrkiä osoittamaan, että nykyinen uudelleenrakentuva maantieteen tutkimus on kuitenkin osa samaa kehityskaarta kuin yhteiskunnan laajempi kehitys. Tuomalla oman kulttuurini rakennemuutoksen reunalla sijaitsevia materiaaleja keskusteluun haluan haastaa myös nykyisyyden ja nykyisen valtavirran kriittiseen tarkasteluun.

Tässä artikkelissa olen tarkastellut suomalaisten tulevaisuuden kotoperäisiä aikatiloja hyödyntäen pääosin viiden eri aikakauden ja yhteisön tarjoamia tapauksia. Varhaisimmat kertomat Länsi-Suomesta olivat syntyneet 1800-luvun puolivälissä ja lopussa. Heille yhteisössä vaikuttanut Unki-Antti, jolla oli tulevien tapahtumien lahja, oli merkittävä todellisuuden kuvaaja. Ennustusten ja tulevaisuuteen kiinnitettyjen paikkojen, aikojen ja tapahtumien osalta

yhteisön kertojat kykenivät myös omista lähtökohdistaan arvioimaan Unki-Antin tietojen toteutumista ja sosiaalisen todellisuuden rakennetta.

Murrosaikojen aineistoissa Porista ja Parkanon Kuivasjärveltä saamme kuvan teollisen luonnonvarojen sekä nopean yhteiskuntamuutoksen aiheuttamasta tietoisuudesta. Tuossa tietoisuudessa on selvää, että luontaistalouteen liittynyt, luonteeltaan herkkä luontotieto, on väistymässä, osittain jopa tuhoutuessa, samalla, kun fyysinen todellisuus muuttuu ja jopa itse tuhoutuu, kuten kävi Mäntyluodon kalastajayhteisöille.

2000-luvulle saavuttaessa Jukajokeen liittyvä ennusuni Kontiolahdelta on pieni, harvinainen välähdys tallennettua aineistoa, jossa omaehtoiset ajat, paikat, unet ja suhde maisemaan merkityksellistetään elpyvään jokeen ja sen muutokseen.

Poikkeuksena se ei kuitenkaan muuta kuvaa Sarmelan (2007) mainitsemasta vääjäämättömästä tehokkuuteen (Kallioniemi 2000) perustavasta tieteellis-teknisestä maapalloistuvasta yhteisöstä, jossa supertietokoneet tuottavat rationaalsiin ennusteisiin ja tekoälyyn pohjaavaa kuvaa tulevista säistä. Tieto säästä ja tiedon varmuus ovatkin nousseet ilmastonmuutoksen aikakaudella ytimeen, sillä ääreisilmiöt, yhteiskuntien riskit ja koko ihmislajin sekä muiden lajien selviytyminen on vaakalaudalla. Samalla vuoden 2019 yhteisö on pääasiassa hylännyt luontoon pohjaavan kulttuurin tietonsa ja taitonsa, ja luottaa todellisuuskäsityksiensä ja -tulkintojensa puitteissa teknologiaan.

Jos asetamme suomalaisen kotoperäisen tulevaisuuspuheen ja tapaukset osaksi sirkumpolaarista ja boreaalista perinnettä, Ulturgashevan (2012) mainitsema tulevaisuuden kerronnallisuus on läsnä Eräjärven ja Oriveden aineistoissa, vaikka Unki-Antin ennusteet ovat toteavia, pääasiassa negatiivisia yhteisön kannalta. Niissä on myös läsnä sellaisia omaehtoisia kulttuurisia käsitteitä, kuten ”päättömät hevoset”, viitaten rautatiehen ja veturiin, jossa voidaan nähdä tuntemattomasta tulevaisuudesta saatujen tietojen kuvausta yhteisön sisäisin keinoin.

Murrosaikojen materiaali Porista ja Kuivasjärveltä noudattelee Sarmelan (2007) yleistä kulttuurisiirtymää Suomessa. Oleellista on kuitenkin se, että varsin myöhään, esimerkiksi Sandbergin ja Kuivaston aineistojen osalta, näiden yhteisöiden edustajan ovat kyenneet muodostamaan ikään kuin tulkinnallisen peilin siitä suunnasta, mihin silloinen nykyisyys tulevaisuudessa tulee johtamaan. Jos Sandbergin aineisto asetetaan 40 vuoden jälkeen kriittiseen tarkasteluun, voimme todeta elonkehän romahduksen ja ilmastokriisin olevan saman suuntaisia, vaikka haaskaaminen Porin Alkon edustalla kesäisten palavien lampujen valossa vielä jatkuukin.

Sarmelan arvio on totaalinen – paluuta menneeseen tiedonmuodostukseen tai kulttuuriseen tapaistoon ei ole. Toisaalta Mustonen (2009) käsittelee kotoperäisten tietojen sekä aika-tilojen syklistä uudistumista. Luontoon, ja samalla luontaistalouksiin, on aina kuulunut osana kuolema ja tiedon näennäinen katoaminen. Kuitenkin, jos omaehtoisille todellisuuskäsityksille ja paikkaan sekä aikaan liittyville kokemuksille on ollut tilaa, kotoperäistä tietoa näyttää syntyvän uudelleen samalla kun sitä tuhoutuu vanhusten lähtiessä tuonilmaisiin.

Oleelliseksi suomalaisaineistoissa nouseekin jäljellä olevan luonnon rippeiden läsnäolo. Sandberg kykeni tarjoamaan väkevää kehitys- ja modernisaatiokritiikkiä, kuten Kallioniemikin (2000), koska heillä oli tietoisuus vanhemman maailmassaolemisen laaduista ja ominaisuuksista.

Tässä valossa Jukajoen tapaus (Miller 2015) välittää liukuvien tilojen ja rihmottuneiden yhteenkuuluvuuksien mahdollisuutta, sekä luonnonjärjestelmien kykyä toipua menneistä vaurioista, jos niillä sekä niihin kytkeytyneillä yhteisöillä on hengähdysaikaa muodostaa

käynnissä olevaan modernisaation ja luonnonvaratalouden vyöryyn omaehtoisia suhteita ja neuvotteluita.

Kotoperäisyys voi siis sisältää sellaista, mitä tiede ei ole vielä kyennyt kuvaamaan. Simpson (2017) esittää vaikean kysymyksen: voiko tiede lopulta koskaan, nykyisen nykyaikaan kiinnitetyn epistemologisen kehyksensä puitteissa ja esimerkiksi analyysin vaatimuksessaan, saavuttaa kotoperäisen olemassaolon totaalisuutta tai sen ymmärrystä? Voiko vanhoja runoaineistojamme esimerkiksi todella ymmärtää nykyhetkestä käsin?

Kotoperäisten aineistojen performatiivisuus on muodostanut luontaisen osansa omassa yhteisössään ja ”ekologisessa” lokerossaan, jossa se eri aikoina ja sijainteina on ilmentynyt. Tässä artikkelissa esitetyt kulttuuriset tekstit, jotka kuvaavat kotoperäisten tulevaisuusnarratiivien ja tilojen laatuja, ovat tietenkin itsessään vain kuvia siitä totaalisesta todellisuudesta, jonka Simpson (2017) väittää kotoperäisen aika-tilan olevan. Hän pohtiikin, onko olemassa sellaisia tilan ja ajan käsitteistöjä, joita yksinkertaisesti ei voida välittää kotoperäisen todellisuuden ulkopuolelle. Jos niin on, tulisi tieteen suhtautua kotoperäiseen olemassaoloon ja siitä dokumentoihin aineistoihin uudella tavalla. Ehkä meidän tulisiikin tieteentekijöinä jättää kotoperäisyys silleen, olla tunkeutumatta syvemmälle.

Sen sijaan, että aika-tilat tekstuaalistetaan ”perinteeksi” tai ”paikalliseksi tiedoksi” litteroituina narratiiveina, voi olla tarpeellista havahtua tämänkaltaisiin materiaaleihin antamalla niille olemassaolon mahdollisuus sellaisina, kuin ne ovat, tai mahdollisimman lähelle vietyinä tulkintoina siitä, mitä ne ovat tai ovat olleet. Tämä voisi saada esimerkiksi videon, laulun, äänitallenteen, performanssin, kehollisen maanmietteen tai jonkun muun radikaalin ilmenemismuodon.

Kirjalliset materiaalit, kuten Sandbergin aineisto, tietysti muodostavat poikkeaman suulliseen liittyen, mutta tuolloinkin hänen kaltaistensa kirjoittajien aineistoja tulisi mahdollisesti tarkastella autenttisina primääriaineistoina, jotka tulisi ottaa sellaisina, kuin ne on tarkoitettu, vailla analyysiä. Epistemologinen ja menetelmällinen kritiikki on tässä yhteydessä suhteellisen kovaa, mutta onko meillä varaa epäonnistua maantieteen uudelleenarvioinnissa, jos Simpsonin (2017) ja Olwigin (2017) kaltaisten havahtumisten perusviesti on oikeansuuntainen?

Noitatieto ja sen sisältämät tilat, ajat, unet ja kokemukset ovat suoraan liitoksissa terveeseen luontoon. Aikaisempina aikoina ne muodostivat suomalaistenkin metsäkulttuurin keskiön. Eliminoimalla tuo keskiö olemme samalla avohakanneet omamme siihen pisteeseen asti, että asian oivaltamiseen vaaditaan tieteellisten marginaalien avulla saavutettavia keinoja, koska sellaista syvää, omaehtoista kulttuuria, joka kykenisi kotoperäisiin korjausliikkeisiin, ei enää laajasti ottaen ole.

Kirjallisuus

Suulliset aineistot

Viljelijä (2007). Lumimuutosnauha Kuivasjärvi 070807. 1930-luvulla syntynyt maanviljelijä. Haastattelu tallennettu 7.8.2007 Parkanossa. Alkuperäistallenne OSK Lumimuutoksen perinnetietoarkistossa.

Visuaaliset aineistot

Miller, T (2015). Jukajoki. Dokumenttielokuva. Pretty Good Productions, Sacramento, Kalifornia, USA.

Kirjat

Basso, K (1996). Wisdom Sits in Places – Landscape and Language Among the Western Apache. University of New Mexico Press: Albuquerque.

Berkes, F (1999). Sacred Ecology – Traditional Ecological Knowledge and Resource Management.: Taylor & Francis, Philadelphia.

Cruikshank, J (1997). Life Lived Like a Story – Life Stories of Three Yukon Native Elders. University of British Columbia Press, Vancouver.

Kallioniemi, A (1982, 2000). 'Mummun ja vaarin kesä'. Pohjois-parkanolainen. Pohjois-Parkanon kyläyhdistys, Parkano.

Kuivasto, A (1978). Muistikuvia Kuivaskylän ja Matkuslampi = Kuivasto tilan vaiheista. Toijalan seutu Oy:n Kirjapaino, Toijala.

Macdonald, J (2000). Arctic Sky – Inuit Starlore and Astronomy. Nunavut Research Institute / Royal Ontario Museum, Iqaluit.

Mustonen, T (2009). Karhun väen ajast-aikojen avartuva avara. Joensuun yliopisto, Joensuu.

Mustonen, T. (2014). Endemic time-spaces of Finland: Aquatic regimes. *Fennia - International Journal of Geography*, 192(2), 120-139. Retrieved from <https://fennia.journal.fi/article/view/40845>

Mustonen, T. (2017). Endemic time-spaces of Finland: from wilderness lands to 'vacant production spaces'. *Fennia - International Journal of Geography*, 195(1), 5-24. <https://doi.org/10.11143/fennia.58971>

Olwig, K. (2017) Marginalia: Siida ja Altan kalliokuvat – Fraktaalinen vaihtoehto kartografiselle imperialismille? teoksessa Tanskanen, M. & T. Mustonen & J. Semi (2016; toim). *Marginaalien maantiede*. 135 s. OSK Lumimuutos, Kontiolahti.

Saiha, M ja J, Virkkunen (1986). Kalastaja ilman merta – Into Sandbergin elämää ja kynänjälkeä. WSOY, Porvoo

Salminen, V (1922). Miksi vanha runo kuolee. teoksessa Kalevalaseuran vuosikirja 2 -1922. WSOY, Helsinki

Sarmela, M (1991). Karhu ihmisen ympäristössä. teoksessa Laaksonen, P ja Mettomäki, S. (toim). Kolme on kovaa sanaa. Kalevala-seuran vuosikirja 71. SKS, Jyväskylä

Sarmela, M (2007). Suomalainen perinneatlas 1. Kirjoittajan verkkosivuilta ja jaettuna SKS, Helsinki.

Simpson, L. (2017). *As we have always done: Indigenous Freedom through Radical Resistance*. University of Minnesota Press, Minneapolis

Tanskanen, M. & T. Mustonen & J. Semi (2016; toim). *Marginaalien maantiede*. 135 s. OSK Lumimuutos, Kontiolahti.

Ulturgasheva, O (2012). *Narrating the Future in Siberia: Childhood, Adolescence and Autobiography among the Eveny*. 210 s. Berghahn Books, New York.

Wilson, B ja H, Harris (2005). *Tllsa Xaaydas K'aaygang.nga: Long, Long Ago Haida Ancient Stories*. Teoksessa Fedje, D ja Mathewes, R (2005). *Haida Gwaii – Human History and Environment from the Time of Loon to the Time of the Iron People*. UBC Press, Vancouver

Virtaranta, P (1950). *Hämeen kansa muistelee*. 504 s. WSOY, Helsinki